

Een mezenpraatje

Dit veronderstelt geen praatje door, maar over Mezen, al verbeeld ik me soms wel, dat ze mij persoonlijk kennen en daardoor alarmeren. Het gebeurt zelfs in de winter, als ik over de weg langs de bosrand loop, dat ik een scheldend 'tsjerr' hoor en de Koolmezen van tak tot tak naar omlaag zie komen! Eigenlijk mag ik daarover wel wat verbeelding aanmeten, zo indringend is de belangstelling mijnerzijds in het Mezengebeuren!

Vanaf 1959 kreeg de legerplaats Nunspeet, tot dan slechts huisvesting verlenend aan de landmacht met al het bijbehorend gebeuren, plaats voor de 'wilde dieren'. In dat jaar werd een pover begin gemaakt met het aanbrengen van nestkasten. Het vogelwoningenpakket groeide in de loop der jaren van 15 stuks tot 100 en elk jaar werd nauwkeurig aantekening gehouden van de bewoners en hun belevenissen. Natuurlijk broedden er meer soorten in dan Mezen, maar omdat hierover reeds eerder in Natura verslag van werd gedaan, wilde ik mij in deze beschouwing tot de Mezen beperken.

De voornaamste bewoner is de Koolmees (figuur 1). Het is, naar mijn idee, ook de meest agressieve Mees. We vonden in de loop der jaren, en meestal in het voorjaar, enkele keren een dode Koolmees in de nestkast, die een stukgepikte kop had. Omdat vrijwel alle jaarvogels in de legerplaats zijn geringd en daardoor individueel te herkennen, was soms de voorgeschiedenis te reconstrueren. Daarbij bleek, dat de dode,

Koolmees.

Pimpelmees.

beschadigde Koolmees, meestal de oudste bewoner der nestkast was en dat het daarop volgende broedseizoen een 'nieuw', d.w.z. ongeringd of recent geringd exemplaar te zien gaf. Het was al bekend, dat deze vogels zeer honkvast waren, liefst dezelfde nestkast bewonend in de achtereenvolgende jaren. Het leek, dat de oude bewoner in een duel voorgoed onschadelijk was gemaakt door een jongere indringer.

Het onderzoek wees ook uit, dat bij de Koolmezen niet het mannetje de toekomstige nestplaats uitkoos, maar dat de territoriumkeuze eigenlijk werd uitgemaakt door de oudste bewoner, of het nu een mannetje of vrouwtje was. Dat is bij de zomervogels anders, waar immers veelal eerst het mannetje arriveert en door middel van zang het terrein afbakent en een vrouwtje lokt.

De territoriumdichtheid konden we ook beoordelen. De legerplaats, die voor $\frac{3}{4}$ uit Dennebos bestaat en voor $\frac{1}{4}$ uit Loofbos, gaf in de loop der jaren steeds dezelfde dichtheid te zien, zij het met lichte variaties. Op het 50 ha grote terrein broedden jaarlijks gemiddeld 23 echtparen, neerkomende op ongeveer 1 paar per 2 ha. Dezelfde dichtheid gaf ook een overeenkomstige biotoop in een aangrenzend naaldcomplex. Een derde terrein, bestaande uit overwegend loofbos, telde het dubbele aantal Koolmezen, zodat de dichtheid 1 Koolmeespaar per ha bedroeg.

Er wordt wel eens beweerd, dat alle nestkasten in een bepaald terrein in beslag genomen zou worden door de Koolmezen en dat zij daardoor de andere soorten zouden verjagen. Bovenstaande ervaringen logenstraffen eigenlijk deze bewering. Misschien is het zelfs wel zo, dat zij door hun gedrag tijdens de herfst en winter het bezettingspercentage door de eigen soort binnen de perken houden. In het winterseizoen is feitelijk minstens het dubbele aantal nestkasten bij de Koolmezen in het gebruik, die zij als slaapruijme be-

nuten. Omdat de echtparen - hoe puriteins - gescheiden slapen, wordt dus ook het dubbele aantal gebruikt. Ook in de herfst wordt er al om de nestkasten gestreden zodat, naar mijn idee, in die periode al het toekomstige territorium wordt uitgemaakt en de eventuele nieuwkomers worden geweerd. Dat in zo'n geval soms de oude bezitter sneuvelt of wordt verjaagd, doet niets af aan het feit, dat de bezetting wordt beperkt. In dit licht bezien zouden de Koolmezen door hun wintergedrag - het bezetten en verdedigen van minstens twee nestkasten - er juist voor zorgen dat in het broedseizoen nestkasten beschikbaar zouden zijn voor andere soorten.

Huwelijkstrouw werd ook onderzocht. Oorspronkelijk was ik van mening dat ontrouw niet of zelden voorkwam, m.a.w. dat een echtpaar elkaar trouw bleef tot, om zo te zeggen 'de dood ingreep'. Het was niet in alle gevallen te bewijzen. Als in een volgend seizoen één der echtelieden was vervangen, was het niet altijd uit te maken, waar de 'oude' echtgenoot was gebleven. Weliswaar waren alle, in nestkasten broedende Koolmeesparen geringd en dus als individuen terug te vinden zodat, de honkvastheid in aanmerking genomen, de veronderstelling, dat één der partners inmiddels was overleden, niet zo gek was. Er bleef natuurlijk de mogelijkheid, dat een jonge immigrant als huwelijksverstoorder was opgetreden en de oude had verjaagd. Het legerplaatsterrein kent geen natuurlijke grenzen, zodat de mogelijkheid van uitwijken net buiten de afrastering en een voortleven aldaar buiten onze controle, niet is uitgesloten. In latere broedseizoenen kwamen we er achter, dat in sommige gevallen de echtparen uiteen waren gegaan en ieder voor zich een andere partner hadden gezocht.

Een veel schaarsere bewoner van nestkasten is de Pimpelmees (fig. 2). Dat het schaar-

Zwarte mees.

Kuifmees.

sere voorkomen een gevolg zou zijn van de soortconcurrentie der Koolmezen moet worden betwijfeld. Wel bezit de legerplaats weinig nestkasten, die een vlieggat van 26 mm hebben, die de Koolmezen buiten de deur zou houden en kleinere soorten huisvesting zou kunnen verlenen.

In de legerplaats zijn er jaarlijks 1 of 2 paar Pimpelmezen als kastbewoner en minstens zo'n zelfde aantal vindt onderkomen in niet te controleren holten zoals defecte lantaarnpalen, spouwgaten e.d. De oorzaak lijkt eerder te liggen in het feit, dat Pimpelmezen aangepast zijn aan de loofbossen. In het andere terrein, dat overwegend loofhout bezit, zijn de bezettingspercentages hoger, alhoewel ook daar de Koolmeesdichtheid veel hoger ligt. Het houdt kennelijk verband met de voedselgewoonte van deze soort. Pimpelmezen vind je dikwijls op en tussen de takken op zoek naar voedsel. Hun manier van prooi-zoeken lijkt genuanceerder plaats te vinden dan het 'grovere' werk van de Koolmezen, die veelal voedsel van de bodem plukken.

De Pimpelmezen in de legerplaats vangen het broeden, net als bij de Koolmezen, vroeger aan dan hun collega's uit de andere terreinen. Denkelijk houdt dat verband met het microklimaat en de fysieke toestand van de vogels. De legerplaats is opener dan de andere terreinen en warmer, omdat wegen, gebouwen en voertuigen warmte-afgevende factoren zijn. Warmte heeft een hormonale invloed op de geslachtsklieren. Zo geeft ook een voorjaar met hogere temperaturen een vroeger broedseizoen. De aan de kuststreek broedende Mezen vangen later met broeden aan dan hun inlandse familieleden. Wellicht is ook de fysieke toestand van invloed. De legerplaats biedt in de winter een overvloed aan voedsel door de afvalbakken en beendermanden, waarop alle Mezen uit de

omgeving zijn te vinden. Deze kwestie is echter nog niet voldoende onderzocht. Haast alle Mezen van de door ons gecontroleerde terreinen zijn geringd. Als we weten, welke exemplaren frekwente lunchers zijn en diezelfde vogels in het daaropvolgende broedseizoen in de nestkasten worden aangetroffen, zouden we een vergelijking kunnen maken. Zwarte Mezen (figuur 3) vormden voorheen erg bescheiden nestkastbewoners. De aangepastheid aan Dennebossen lijkt spreekwoordelijk, al werd de soort ook al in de Nunspeetse villatuintjes broedend aangetroffen. In de legerplaats werden de aantallen pas hoger, toen de kasten lager werden gehangen. Hun voorkeur voor het laag-bij-de-grondse broeden kan worden verklaard, als men nagaat, dat in een Dennebos van oudsher weinig hooggelegen holten voorkomen. De aangeboden ruimten zijn daar meestal te vinden in ingerotte boomstompen of tussen blootgewaaide wortels. De Zwarte Mees is, en nu in al onze terreinen, onze vroegst broedende Mezesoort, vermoedelijk, omdat de evergreens vroeger in het seizoen prooi opleveren dan het loofhout, dat immers eerst op bladontplooiing moet wachten. De naaldenbelagers, op hun beurt de prooidieren van de Mezen, beginnen zelf al actief te worden, als het voorjaar een zonnige dag oplevert.

Nog meer aan het Dennehout gebonden is de Kuifmees (figuur 4). Het is een in de legerplaats schaarse nestkastbewoners, meestal maar één broedgeval per jaar. Liever dan in nestkasten broedt de soort in vermolmden bomen, die hijzelf tot een nestholte gereed maakt. Een bevriende nestkastcontroleur, die naar Amerikaanse ervaringen met een daar voorkomende Chickadee (een Amerikaanse Mezesoort) zijn nestkasten volpropte met zaagsel en houtpulp, trok er alleen maar Pimpelmezen mee aan. De arme beesten hadden

Gezamenlijke lunch van koolmezen op de 'eetpaal'.

korreltje voor korreltje naar buiten gesjouwd!

Ook de Kuifmees broedt zelden hoger dan twee meter van de grond. Het is mij opgevallen dat ze, ook in de winter, steeds getweeën zijn. Op de voerplaats zijn ze dus eveneens steeds tesamen aan te treffen. Omdat ze, zo op 't oog, niet geslachtelijk zijn te onderscheiden, zal de gedachte, dat het echtparen zijn, moeilijk bewezen kunnen worden.

De bij dit artikel behorende foto's werden in de maand maart van dit jaar vervaardigd op een z.g. 'eetpaal', een wigvormig uitgezaagde Berkestam, opgevuld met vleesafval. Dit bood een tafeltje-dek-je voor de bosbewoners. Er werd druk gebruik van gemaakt (figuur 5). Er was duidelijk klasse-onderscheid waarbij, zoals verwacht, de Koolmezen de hoogste klasse waren. Zij dulden echter wel de Zwarte Mezen genadiglijk aan de kleine tafel. Deze verdraagzaamheid brachten de Pimpelmezen niet op. Zelf ondergeschikt aan de Koolmezen, snauwden zij op hun beurt de Zwarte Mezen af. De Kuifmezen hingen ook ergens onderaan de maatschappelijke ladder.

Bij deze beschouwing van dichtbij was er, behalve de spanning van het juiste moment van sluiting hanteren, veel te genieten. Opvallend was de relatief grote kop van de Zwarte Mezen die, als je er op lette, bepaald clownesk aandeed.

Zoals U wellicht bemerkt zult hebben zijn er nogal wat vraagtekens en vage veronderstellingen, zodat er nog genoeg vragen ter beantwoording zijn blijven openstaan. Het geeft de nestkastcontroleur de stimulans door te gaan met het afleggen van de kilometers langs de nestkasten en de administratieve beslommeringen, die eraan zijn verbonden.

Dat het geen duf werk behoeft te zijn heb ik, hopelijk, aangetoond met bovenstaand relaas.

Nunspeet.

A. Smit

Literatuur:

KLUYVER, H. N. 1951. *The population Ecology of the Great Tit, Parus Major*. Ardea, jrg. 39, nr 1/3.

LACK, D. 1958. *A Quantitative Breeding Study of British Tits*, Ardea, jrg. 46, nr. 3/4.

SMIT, A. c.s. 1959 t/m 1969. *Nestkastverslagen legerplaats Nunspeet en omliggende terreinen*.

STAM, C. c.s. 1960 t/m 1969. *Jaarverslagen nestkastcontrole Meyendell*.

TINBERGEN, L. 1962. *Vogels in hun domein*.

Boomklevers

Na 2½ dag op de Frankfurter Buchmesse boeken te hebben gekeken en gekozen, ben ik wat gaan uitrusten in de Palmengarten aldaar. Toen ik daar zo wat zat te genieten onder een begroeide rotspartij hoorde ik vlak bij mij een mij minder bekend geluid, dat van een boomklever afkomstig bleek te zijn. Het vogeltje kwam steeds dichterbij en ging tenslotte zijn liedje zitten te zingen op een overhangende tak, nog geen halve meter boven mij. Toen hij uitgezongen was, gingen wij ieder ons weegs...

Daar Bad Nauheim niet zo ver van Frankfort af ligt, vraag ik mij af of de boomklevers daar misschien gewoon zijn bij de mensen te 'bedelen'. Enfin, als de tijd en het weer het toelaten wil ik volgend jaar de proef eens op de som nemen.

A propos, als u ooit in Frankfort komt, verzuim dan niet de palmentuin te bezoeken. De palmen staan weliswaar in kassen (internationaal beroemd overigens), maar verder is het een prachtig park, met vele exoten, een fraaie vijver en idem rotspartij met alpentuin. Qua ligging (maar iets minder groot) te vergelijken met het Vondelpark in Amsterdam.

D. Latenstein van Voorst